

Більше того, імплементація запропонованого підходу має стратегічне значення для національної безпеки. Вона трансформує саму сутність державного апарату, перетворюючи його з громіздкої бюрократичної структури на гнучкий, високотехнологічний організм, здатний до стратегічного форсайту. Це дозволяє не просто реагувати на кризи, а й моделювати майбутнє, випереджаючи деструктивні впливи ще на етапі їх зародження.

Таким чином, впровадження системи інтелектуального управління ризиками є фундаментом для забезпечення суб'єктності та стійкості держави в умовах гібридних загроз, дозволяючи перейти від ситуативного реагування до побудови проактивної архітектури безпеки, здатної до самонавчання та коєволюції разом із викликами глобального середовища.

1. After VUCA, the transformation to a BANI world. URL: <https://ideasen.llorenteycuenca.com/2021/03/16/aftervuca-the-transformation-to-a-bani-world/>
2. Cascio J. BANI 2025 — an Overview [Електронний ресурс] / Jamais Cascio. — Medium, 1 Aug 2025. — Режим доступу: <https://medium.com/%40cascio/bani-2025-an-overview-575d92026fe1>
3. Льюїс О. О., Бушуєв С. Д., Гоц В. В., Лященко Т. О. *Управління IT-проєктами бізнес-аналітики у BANI-оточенні* // Управління розвитком складних систем: зб. наук. пр. — К., 2024. — Вип. 59. — С. 45-52. — Режим доступу: https://urss.knuba.edu.ua/ua/zbirnyk-59/article-1796?utm_source=chatgpt.com
4. Гоц В.В., Вплив BANI оточення на стратегію організації / В.В. Гоц // Управління проєктами у розвитку суспільства. Тема: «Управління проєктами післявоєнної розбудови України»: тези доповідей / відп. за вип. С.Д.Бушуєв. — Київ: КНУБА, 2024. — С. 90-94.
5. Intelligent Risk Management Framework // ResearchGate : [електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.researchgate.net>
6. Hosameldeen O. Intelligent Risk Management using Artificial Intelligence // ResearchGate: [електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.researchgate.net>
7. Яровой Т. С. Можливості та ризики використання штучного інтелекту в публічному управлінні // ResearchGate: [електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.researchgate.net>
8. Кравчук О. Процедура ідентифікації ризиків впровадження штучного інтелекту в публічне управління // Наукові журнали ВНТУ: [електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://journals.academ.vinnica.ua>
9. Obolenskyi O. Artificial Intelligence in Public Management // Репозитарій КНЕУ: [електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua>
10. Public sector cyber security risk management [Електронний ресурс] / Logiq Consulting. — Режим доступу: <https://www.logiq.co.uk/news-insights/public-sector-cyber-security-risk-management/>
11. SIEM use cases for government and public sector [Електронний ресурс] / SearchInform. — Режим доступу: <https://searchinform.com/articles/cybersecurity/uses/siem/use-cases/government-and-public-sector/>
12. Risk management and public service: integrated analysis at the public sector organization [Електронний ресурс] / ResearchGate. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/374453728_Risk_Management_And_Public_Service_Integrated_Analysis_At_The_Public_Sector_Organization
13. Risk management in government institutions [Електронний ресурс] / RMG Saudi Arabia. — Режим доступу: <https://www.rmg-sa.com/en/risk-management-in-government-institutions-2/>
14. Secure societies – protecting freedom and security of Europe and its citizens (H2020 SU-DS02-2020) [Електронний ресурс] / European Commission. — Режим доступу: https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020_SU-DS02-2020
15. Digital security risk management for economic and social prosperity: OECD Recommendation and Companion Document [Електронний ресурс]. — Пари : OECD Publishing, 2015. — Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2015/10/digital-security-risk-management-for-economic-and-social-prosperity_g1g5c3dc/9789264245471-en.pdf
16. Зінов'єва О. Г. Використання нечіткої логіки в системах прийняття рішень [Електронний ресурс] / О. Г. Зінов'єва. — *Вісник Херсонського національного технічного університету*, 2025. — Том 2, № 1(92). — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/391610012_VIKORISTANNA_NECITKOI_LOGIKI_V_SISTEMAH_PRIYATTA_RIENNYH
17. Мурасов Р., Нікітін А. Математична модель оцінювання ризиків функціонування об'єктів критичної інфраструктури на основі теорії нечіткої логіки [Електронний ресурс] / Р. Мурасов, А. Нікітін. — *Social Development and Security*, 2024, Т. 14, № 5. — Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view/ByFileId/2419363>

DOI: 10.61718/mon202512.02

УДК 327:395:94(100)

Ціватий Вячеслав Григорович

Кандидат історичних наук, доцент

Заслужений працівник освіти України

ORCID: 0000-0003-1505-7483

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин

Дійсний член (академік) Української академії геополітики та геостратегії

Дійсний член Національної академії наук і мистецтв України

4.4. Дипломатія та міжнародні відносини в умовах соціально-гуманітарних трансформацій: особливості національної ідентичності й парадигми розвитку сучасного соціуму (історико-ретроспективний, кроскультуральний, протокольно-етикетний і зовнішньополітичний дискурси)

У глобалізованому, інформаційному й кроскультуральному сучасному соціумі постають на порядку денному нові наукові проблеми, а науковці й дослідники, відповідно – пропонують свої інноваційні підходи для їх інституціонально-системного аналізу, обґрунтування, розв'язання та вирішення. Наукове обґрунтування й концептуалізація таких соціальних регуляторів сучасного світоустрою, як дипломатія, політика, право, етикет та державний протокол – це новий перспективний напрям досліджень у сфері дипломатії, зовнішньої політики, міжнародних відносин, публічного управління та адміністрування, інституціональної історії, політики

національної пам'яті, міжкультурної комунікації, юриспруденції, міжнародного права в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ століття [1, с. 32-37].

Метою даного дослідження є репрезентація концепту «ідентичність» та особливостей української ідентичності як фактору формування сучасної парадигми розвитку суспільства через інструменти дипломатії, права, дипломатичного протоколу, церемоніалу, етикету міжнародної ввічливості, переговорів і міжкультурної комунікації в умовах мондіалізованого світоустрою, а також характеристика співставності та компаративного аналізу особливостей елементів національного і міжнародного етикету, державного протоколу і дипломатичного протоколу, церемоніалу та церемоніальних традицій у політико-дипломатичних практиках, дипломатичних системах і моделях дипломатії сьогодення [2].

Новим теоретико-методологічним підходом української науки і наукової дипломатії – є дослідження української ідентичності у взаємообумовленості усіх її складників – національного, етнічного, політико-дипломатичного, міжкультурного, кроскультурного, а також ідентичності держави та країни. Аналіз історико-культурних засад становлення української нації досліджується у взаємозв'язку із сучасними завданнями розбудови незалежної Української Держави.

Важливим аспектом дослідження є висвітлення теоретико-методологічних проблем осмислення феномену соціуму, етносу й нації, чинників і механізмів етногенезу та націєгенезу в історичній ретроспективі, сьогоденні та перспективі.

Ідентичність нації – її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша держави, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Основою існування будь-якої цивілізаційної системи є її самоідентифікація, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість діахронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними, політико-дипломатичними та духовними константами [3, с. 148-164].

У зв'язку із глобалізацією, як визначальним процесом розвитку сучасної цивілізації та всіх регіонів світу, виникає гостра проблема національної ідентичності. Бо якщо процеси національного будівництва, етнічного відродження детермінують формування культурного багатоманіття, що не вкладається в конкретні загальноцивілізаційні форми – та одні й ті самі ідентифікаційні виміри, то глобалізація визначає необхідність уніфікованих, ідентифікаційних практик. Глобалізація та глобалізаційні впливи – це об'єктивний процес, що ставить перед сучасними міжнародно-політичними регіонами й культурами проблему можливості існування унікальних національних ареалів на карті сучасного світу на шляхах його об'єднання в єдиний інституціональний, політико-дипломатичний, економічний і культурний організм (екосистему).

Очевидно, що процеси світової інтеграції не мають перекреслювати історично усталеного факту диференціації національних культур, які формувалися впродовж сторіч в окремих державах, створивши систему культурних надбань і цінностей, модель культурної дипломатії, без урахування яких неможливо уявити цілісності світу як такого культурного простору, у якому завжди залишається місце для «іншого». В умовах інституціонального розвитку дипломатичної системи та моделі дипломатії України в умовах глобалізації ХХІ століття актуалізувалося питання міжкультурної політики та міжкультурної комунікації [4, с. 174-184].

Для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується поліетнічністю її населення. Зважаючи на те, що за даними Всеукраїнського перепису населення на території України проживають представники понад 130 національностей і народностей і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон нашої країни своєю Батьківщиною, очевидно, що українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади.

Більшість населення представлена українцями, решта – поляками, угорцями, білорусами, румунами та представниками інших національних меншин. Довготривалість їх спільного компактного проживання в регіонах України, з одного боку, сприяла формуванню етнічної толерантності, але з іншого – спричинила проблему регіональної культурно-історичної різноманітності, що найбільше виявляється в особливостях геополітичних, політико-дипломатичних, етнокультурних і релігійних орієнтацій. В умовах політичних і соціально-економічних трансформацій різноспрямована соціально-економічна, культурно-мовна, суспільно-політична орієнтація може спричинити активізацію сепаратистських тенденцій із перспективою їх переростання в міжетнічні конфлікти.

Уперше проблема національної ідентичності стає об'єктом наукового дискурсу ще в ХІХ сторіччі. Це було пов'язано з бурхливими процесами, що переживала Європа та Південна Америка, де виникали та ширилися рухи за звільнення від колоніальної залежності і з'являлися національні держави. Із середини 70-х років ХХ сторіччя концепція національної (та тісно з нею пов'язаної етнічної) ідентичності стала набувати все

більшої ваги як відповідь на геополітичну ситуацію постколоніального світу, що постійно змінюється, та політичну активізацію етнічних рухів у промислово розвинених державах.

З іншого боку, проблема ідентичності стала предметом теоретичного дискурсу в межах критики уявлень традиційної метафізики і соціальної філософії про те, що все ідентичне самому собі. Цей контекст аналізу ідентичності постав як проблема її криз, що аналізуються як необхідний етап розвитку і людини, і кожного соціального інституту. Якби не було криз ідентичності, то не було б ні особистісного поступу індивідів, ні поступу спільнот, ні поступу суспільства в цілому, який є подоланням старої ідентичності та набуттям нової. Кожна криза – це вичерпування потенцій розвитку попередньої якості та пошук і перехід до нової, розвиненішої та досконалішої.

Концепт «ідентичність», по суті, стає значною філософською, політико-правовою, політико-дипломатичною та науковою проблемою тільки у XX сторіччі. Існує думка, що науковий і технічний прогрес узагалі знімають проблему національної ідентичності. Як зауважив Френсіс Фукуяма, усі держави, що зазнали економічної модернізації мають бути дуже схожими одна на одну; у них має існувати національне єднання на базі централізованої держави, вони урбанізуються, замінюють традиційні форми організації суспільства на кшталт племені, секти та клану економічними раціональними формами, заснованими на функції та ефективності, й забезпечують своїм громадянам універсальну освіту [5].

Проблема ідентичності для багатьох держав, у тому числі й для України, має ще один вимір – посткомуністичний, теоретико-методологічний. У марксистсько-ленінському суспільствознавстві ідентичність людини жорстко детермінувалася його класовою приналежністю, її об'єктивними характеристиками та не потребувала її свідомого самовизначення.

На противагу цьому для багатьох дослідників поняття ідентичності стало універсальною пояснювальною парадигмою всіх сучасних суспільних явищ і процесів, що замінила класовий підхід радянського суспільствознавства.

Як слушно зауважила Лариса Нагорна, це запозичене з психології поняття – ідентичність, стало в суспільній думці другої половини XX сторіччя універсальним інструментом аналізу свідомісних конструктів [6, с. 47-54]. Тому з цього погляду є потреба визначити епістемологічні межі та можливості ідентифікаційного підходу, що має особливу актуальність для «розколотих» суспільств яким є, на жаль, і Україна. Бо і тут проблема ідентичності стала найзначнішим обґрунтуванням пріоритетності тих або інших суспільних цінностей (зазвичай альтернативних), як і протилежних стратегій суспільно-політичного та економічного розвитку держави.

Особливості сучасного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються, з одного боку, потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, з іншого – необхідністю реалізації соціально-економічних інтересів громадян безвідносно до їх станової, етнічної, релігійної, соціокультурної та політичної визначеності.

Як бачимо, є достатня кількість причин ще раз проаналізувати феномен національної ідентичності, його співвідношення з ідентичністю етнічною, виокремити чинники та механізми її формування, дослідити стан, проблеми та перспективи формування національної та етнічної ідентичності в Україні, її ідентичності як країни та держави в умова глибоких суспільних трансформацій сьогодення.

Потребує свого подальшого осмислення і концепт «нація» як визначальна детермінанта ідентифікаційного дискурсу. Адже те або інше розуміння національної та етнічної ідентичності, ідентичності країни та її діаспори залежить від поняття нації. Ще Михайло Грушевський зазначав важливість дослідження тих спільнот, які в історичній ретроспекції забезпечували ідентичність і життєдіяльність народів. На його думку, в історіософії «...головна увага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важливий, але поряд нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значення від політичного, але в кожному разі не повинні лишатись у тіні поза ним» [6, с. 47-54].

Тому можна стверджувати, що формування національної ідентичності – це процес самовизначення людини і в реальних, і в символічних (семіотичних) конструктах публічного, етнічного та національного простору. Очевидно, що зазначена обставина потребує теоретичного опосередкування феномену нації. Історично перші нації, що виникли у середньовічній Європі, формувалися на основі земляцтва і саме їх поняття визначало це явище. До XIX сторіччя воно набуло сенсу, близького до сучасного. Нація почала трактуватися, як альтернатива феодально-династичній і племінній роз'єднаності [1, с. 32-37].

Відтоді найважливішими критеріями національної єдності стають культурна, правова й економічна спільність. У межах націй поєднуються різні етнічні компоненти. Так було навіть у Німеччині, де племінні

спільності, що увійшли до складу німецького народу, етнічно близькі, але усе-таки своєрідні. Щодо класичної держави-нації – Франції, то в її кордонах складається спільність із різнорідних етнічних компонентів, крім так званої північно-французької та південнофранцузької (лангедокської) народностей – басків, каталонців, бретонців, ельзаських німців – в її структурі представлені вихідці з інших держав, у тому числі – і з мусульманських та африканських. Також збірними, поліетнічними є спільності італійців, іспанців, британців та ін.

Узагалі, однієї загальноновизнаної й однозначної дефініції нації не існує. Причина цього – багатогранність функцій, пов'язаних з цим феноменом, які нормують і легітимізують майже всі прояви суспільного буття людини (індивідуума). Крім того, труднощі категоріального визначення (категорійно-понятійний апарат) феномену нації, на погляд дослідників цього концепту, пов'язані з тим, що субстанціональність нації «приписується» дуже різнопорядковим феноменам і об'єктивного, і суб'єктивного характеру.

Показовою є багаторічна дискусія у світовому, європейському та вітчизняному суспільствознавстві щодо осмислення феномену нації. Під час цієї дискусії визначилися декілька підходів до розуміння сутності нації, механізмів і чинників її формування, взаємовідносин з іншими суспільними утвореннями. Концепти «ідентичність» і «нація» знайшли своє відображення у фокусі таких соціальних явищ і процесів як міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія [7].

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія провідних держав Європи завжди в часово-інституціональному просторі уособлювалися в образі й діях їх державних діячів та усталеної європейської практики державного будівництва, оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та практичні державотворчі й дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ державотворення й дипломатії зазначеного періоду, і визначили її подальший розвиток під впливом національних особливостей та інституціональних процесів протягом XVI-XXI століть.

Компаративний аналіз і порівняння конкретних державотворчих моделей, зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів в міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою, а також наукою державного управління. Адже державотворення, зовнішньополітичні доктрини і моделі дипломатії формують поряд з науковцями й практиками і політичні актори (міжнародні актори), які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуючись в європейській та світовій державотворчій та націєтворчій практиці, політико-дипломатичній та інституціональній системах координат [8, с. 268-274].

Для вивчення цих соціальних та історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін в історичних, політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування соціальних, політико-дипломатичних систем, систем державного управління та систем міжнародних відносин упродовж певного історичного періоду.

Поняття «інституціоналізація» активно використовують дипломати, експерти-міжнародники, політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики та фахівці у сфері державотворення, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання.

Державотворчий та історичний аспекти дослідження інституціоналізації державного будівництва, зовнішньої політики й дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток державотворчих процесів, та похідних від них процесів розвитку та становлення політико-дипломатичних моделей і націй європейських держав, зокрема й на теренах українських земель початку XVI-XXI століть [8, с. 270-274].

Постановка проблеми інституціоналізації нації, державотворення, зовнішньої політики та дипломатії – є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології (категорійно-понятійний апарат), яка необхідна для виконання наукових завдань.

Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з

певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади і іншими ознаками організації (правила державного управління, правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій та процесів державотворення, націєтворчої та зовнішньополітичної діяльності держав та їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення систем державного управління, зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави та її соціуму, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування націй, європейської системи держав чи визначення пріоритетів державотворчих процесів і зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській та світовій історіографії інституціональні проблеми європейського та українського державотворення XX-XXI століть у контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як В.А. Бутров, К.В. Смирнова, Б.І. Гуменюк, М.А. Кулінич, В.О. Дятлов, Б.М. Гончар, І.К. Патриляк, Г.В. Папакін, Н.Д. Городня, В.П. Капелюшний, С.В. Віднянський, А.І. Кудряченко, В.І. Сергійчук, П.П. Гай-Нижник, С.С. Троян, О.П. Машевський, І.Б. Матяш, В.М. Матвієнко, В.Г. Ціватий, Р.К. Петюр, О.Є. Лисенко, С.І. Лиман, І.І. Лиман, Ю.В. Подрез, О.Г. Бажан, О.П. Тригуб, Н.В. Терес, І.В. Хоменська, О.Ю. Ковтун, С.В. Авер'янов, Л.А. Вовчук, Р.Р. Марутян, Н.М. Яковенко, Н.Л. Яковенко, Г. Белова, В. Теоса, Н. Путина, Л. Джакелія, Т. Путкарадзе, М. Мацаберідзе, Ф. Фукуяма та інші.

Суттєву увагу до проблем державотворення, міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії досліджуваного періоду у своїх наукових розробках приділяють представники європейської та англо-американської історіографічних шкіл.

Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики відсутні. У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав та інституціоналізації державного управління, проблем їх доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду під впливом реформаційних і модернізаційних процесів, тобто вказати на всі суттєві події та факти, не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методи пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін, а також модернізаційних процесів державотворення в різні історичні епохи. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення й формування націй, інститутів держави, інституціональних основ і розвиток дипломатичних і консульських служб провідних європейських держав, формування образу й іміджу держав у різних історичних умовах, трансформаційні процеси в соціумах та ін.

Метою даного наукового дослідження є спроба зробити аналіз державотворчих і політико-дипломатичних процесів на європейських та українських теренах в історичній ретроспективі, зокрема – історичних передумов та інституціональних етапів формування моделей дипломатії, державної та дипломатичної служб у контексті процесів націєтворення та формування сучасної парадигми розвитку суспільства. Об'єкт дослідження – специфіка і значення державотворення, зовнішньої політики і дипломатії, як духовно орієнтованої соціальної організації українського та європейського суспільств. Предмет дослідження – інституціональні традиції та процеси державного й політико-дипломатичного будівництва в європейському та українському соціумі в хронологічно зазначені періоди.

Питання розвитку й становлення держав європейського та пострадянського просторів у XXI столітті є актуальним і потребує вивчення та узагальнення набутого ними досвіду. Інституціонально-політична еволюція цих держав є однією з важливих тем сучасних історичних, соціологічних і політологічних досліджень. Зростаюче розмаїття моделей і форм політичних режимів європейського й пострадянського зразків стимулювало перегляд й уточнення багатьох сталих концептуальних схем і підходів до аналізу їх розвитку та трансформацій.

Досить історично тривалий термін існування на європейському й пострадянському просторах нових незалежних держав дає підстави констатувати, що теперішній політико-інституціональний стан кожної з держав – це саме результат, а не одна з проміжних стадій на шляху його досягнення [9]. Магістральним напрямом трансформаційно-модернізаційних змін є саме впровадження нових державно-політичних інститутів і встановлення політико-дипломатичних, міждержавних та інтеграційних відносин, які є свого роду калькою з тих зразків, які склалися в Європі та Америці в Ранньомодерний, Новий та Новітній часи. При цьому варто акцентувати увагу, що інтеграція, інституціоналізація та глобалізація в поліцентричному світі XXI століття не

лише позначилася на перебігу пострадянського транзиту колишніх республік СРСР, та трансформації більшості європейських держав, а й значною мірою визначили їх природу, характер і національні особливості.

На європейських та українських теренах інституціональні процеси активізувалися з початком раннього Модерного часу. XVI-XVIII століття – досить важливий, і в той же час складний і неоднозначно визначений у політико-дипломатичному контексті період суспільно-політичного життя та ідентичності українців. Цю добу раннього Модерного часу в житті українського народу заповнили такі політичні процеси, як перехід усіх українських земель під владу Речі Посполитої, наростання визвольної боротьби, створення національної державності в ході Хмельниччини, подальша втрата завоювань тощо.

В українській політиці, дипломатії та культурі це була колоритна і плідна епоха пошуку та самоідентифікації українцями себе на європейському просторі, як принципово інституціональна складова їх подальшого розвитку і самоутвердження, формування образів українців та України в поглядах інших народів, і перш за все – європейських народів, а також шляхів та пошуку ідентичності українців у цьому складному вирі суспільно-політичних проявів, механізмів та шляхів подолання конфліктних ситуацій регіональної ідентичності.

Упродовж своєї багатовікової історії Україна, на всіх етапах існування державності, активно впроваджувала в процесі державотворення елементи дипломатичного протоколу, етикету та церемоніалу в контексті загальноєвропейської дипломатичної практики. Для доби раннього Модерного часу (XVI-XVIII ст.) та і впродовж наступних століть, до початку XX століття, для Європи характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики, дипломатичної практики і дипломатичних служб держав європейського простору. У добу раннього Модерного часу (XVI-XVIII ст.) відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення націй, політики та органів зовнішніх зносин держав Європи [8, с. 268-274; 9; 10].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Одне з центральних місць у теорії й практиці дипломатії раннього Модерного часу (XVI-XVIII ст.) посідали саме проблеми розуміння сутності, функцій і методів реалізації влади у сфері зовнішніх зносин і дипломатичної практики. Особливий інтерес у дипломатичній спадщині XVI-XVIII століть викликає питання інституціонального розвитку української дипломатичної практики, норм протоколу та етикету, які формувалися на початковому етапі становлення європейської системи держав, тобто за доби раннього Модерного часу. У цей час середньовічна мапа Європи піддається суттєвим змінам. Головним напрямом державно-правових та інституціональних процесів на Європейському континенті став напрям політичної централізації, як найбільш оптимальний, історично виправданий та об'єктивно обумовлений [11].

Українські землі у XVI-XVIII століттях теж були інтегровані в цей загальноєвропейський процес, хоча і в своєрідній формі. Бо вони, роздроблені та ослаблені золотоординським ігом стали об'єктом експансії та опинилися в складі різних держав – Польщі, Литви, Угорщини, Молдавії, Московського князівства, Кримського ханства, Туреччини та ін. У цей період, кінець XV – середина XVI століть, більшість українських земель знаходилась у складі Великого князівства Литовського й Корони Польської, які аж до самої Люблінської унії (1569 р.) становили два інституційно самостійних політичних організми і зберігали свою державну окремішність. У XVI столітті українські землі втратили національну єдність, але продовжували бути важливим елементом інституціонального розвитку європейської зовнішньої політики і дипломатії, хоча і в складі інших держав.

У XVI-XVIII столітті в історії України відбулося чимало важливих історичних подій. Складні зовнішньополітичні й внутрішні умови негативно впливали на соціально-економічний, політичний, правовий, культурно-національний і культурний розвиток українських земель, але спинити його не могли. Це проблемне питання, але безумовно одне – що Україна доби раннього Модерного часу розвивалася під благодатним впливом загальноєвропейської політичної, дипломатичної, соціокультурної, інституціональної та правової культури [12].

Широкого розвитку в XVI-XVIII століттях отримала дипломатія як засіб міжнародної політики. Адже саме ця інституція мала своє спеціальне призначення – здійснення зовнішньої політики держави мирними засобами. У політичному розмаїтті Європи з'явилася нова інституціональна постать – молоде Московське князівство, а на перетині між Заходом і Сходом, західноєвропейської та східноєвропейської зовнішньої політики та дипломатії – українські землі, частина яких перебувала у складі Польсько-Литовської держави. Про це з певністю свідчать дипломатичні документи XVI-XVIII століть. Саме в цей період в Європі відбувається інституціональний процес формування і розвитку норм церемоніалу, етикету та елементів протоколу, порядок поведінки за кордоном власних дипломатів кожної з держав, норми спілкування з іноземними послами. Ті ж ідеї, але в стислій формі, визначали й поведінку представників держави за кордоном. У сукупності ці правила-норми, які регулювали всю зовнішню сторону дипломатичних зв'язків, складали посольські звичаї тієї чи іншої держави. Виключенням не стала і Польсько-Литовська держава в цілому, і українські землі, зокрема. Саме

дипломати повинні були відстоювати прийняті норми посольського звичаю. За дрібницями етикету та елементів дипломатичного протоколу поставали питання політики держави, її ідеології, престижу верховної влади та інституцій, образу держави.

Норми посольського звичаю кожної держави формувалися в конкретних історичних умовах, а сам інституціональний процес норм протоколу, церемоніалу й етикету міжнародної ввічливості відбувався на загальноєвропейському рівні. Нові умови, новий статус багатьох держав вимагали нового дипломатичного інструментарію, нових методів і форм державної обрядності, у тому числі й дипломатичної. На формування посольського звичаю, елементів дипломатичного протоколу та етикету міжнародної ввічливості європейських держав мало вплив співвідношення західноєвропейських, східних і візантійських звичаїв [13].

Протягом наступних сторіч йшов процес непохитної формалізації, інституціоналізації посольського звичаю, дипломатичної практики та елементів дипломатичного протоколу в усіх державах Європи, наближаючи його до церемоніалу, дипломатичного протоколу і етикету Нового часу (XIX століття).

Роз'єднаність українських земель, відсутність політичного центру, важкий іноземний гніт, спустошливі турецько-татарські навали – усе це гальмувало як розвиток продуктивних сил, так і становлення української політичної та правової культури. Але незважаючи на складні соціально-політичні умови, в яких розвивалася українська політична і правова культура, її подальший поступ не міг зупинитися. Українські землі поступово інтегрувалися в європейську систему міжнародних відносин, яка формувалася в добу раннього Модерного часу. Україна продовжувала розвиватися, поєднуючи в собі кращі традиції минулого та тогочасні досягнення європейських держав, і, зокрема, у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії. Уже в XV-XVI століттях назва «Україна» фігурує в багатьох офіційних документах, у мемуарах, художніх творах, народних думках та піснях.

У розвиток українських дипломатичних традицій та протокольної практики XVI-XVIII століть вагомий вклад внесли – козацька дипломатія, дипломатія Дмитра Вишневецького, дипломатія Богдана Хмельницького. Козацька дипломатична служба була достатньо відомою у всій Європі. Її представників приймали при дворах європейських монархів. Доба Гетьманату залишила в спадок Україні надбання дипломатії Івана Виговського, Івана Мазепи, Пилипа Орлика [14].

Дипломатична діяльність Пилипа Орлика мала не скільки практичні, а стільки – ідеологічні результати. Саме завдяки його безперестанній боротьбі за незалежність України, розроблена ним державна конституція «Конституція прав і свобод Запорізького війська», сприяли тому, що в тогочасній Європі було сформовано образ України та погляди в пересічних громадян, що незалежна Україна потрібна Європі як противага міцніючій Російській імперії, що виникла на базі Московського царства. За наступних гетьманів – Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського та правління Малоросійської колегії Україна поступово перетворилася на провінцію Російської імперії і знаходилася під впливом її дипломатичної практики та протоколу. Набуваючи дедалі більше національних рис, політична і правова культура України доби раннього Модерного часу значно вплинула на подальший розвиток української державності, інституцій, правової системи та національної культури, особливостей національного протоколу, етикету та дипломатичної практики [15, с. 73-88].

Величезним досягненням XVI-XVIII століть було формування образів українців і політичних поглядів про те, що Козацька держава, Гетьманщина стали духовними спадкоємцями Київської Русі (Київської держави). Вони наполегливо зміцнювали насагу державницько-національної свідомості, яка витримавши нелегкі випробування у XVIII, перейшла у XIX-XX століття. У цей період знаковою постаттю, яка формувала позитивні образи українців та України в міжнародно-політичному контексті був саме славетний Тарас Григорович Шевченко (1814-1861).

Цей досвід не втратив своєї актуальності і на сьогодні, оскільки практичний доробок цього суспільно-політичного діяча ми вшановуємо з великою повагою і вивчаємо його спадщину. Він доклав багато зусиль, щоб сформувати позитивний образ України як державного утворення та образи українців як нації серед інших народів, формував їх погляди на гідну українську націю та дружні народи в той складний історичний період українського буття, коли продовжувався пошук українцями своєї ідентичності та місця в європейській суспільно-політичній думці та європейському просторі, сприяв подоланню ментальних стереотипів та відшукував нові об'єднуючі стереотипи та шляхи подолання «ментальних» кордонів в країнах світу.

Саме як художник він звернув на себе увагу тогочасних діячів культури (ще будучи кріпаком). Його талант відчинив перед ним двері до навчання і дав можливість увійти в коло відомих та впливових людей, які домоглися його викупу з кріпацтва і допомогли юнакові одержати освіту. Значення Тараса Шевченка як живописця, рисувальника, гравера вже могло б забезпечити йому почесне місце в історії мистецтва. Та все ж Тарас Шевченко увійшов в історію української та світової літератури як поет, який прославив Україну та її образ.

Мова – це багатофункціональний інструмент із арсеналу дипломатичного інструментарію, який послугується людству повсякденно як в суспільно-політичному житті, так і в міждержавних відносинах гідно нести образи українців і України по різних країнах і регіонах світу. За допомогою мови кожен громадянин формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ й орієнтується у світовому просторі. Але, крім комунікативної, мислетворчої, інститутоворчої, політичної, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій мова може виступати й націєтворчим чинником. Мова не є універсальною характеристикою всіх націй. Однак в історії формування української нації та позитивних образів українців і України українська мова відігравала особливу роль.

У цьому контексті варто звернутися до історії української літературної мови. Нова українська література сповнена сил і натхнення почала бурхливо розвиватися від кінця XVIII століття. На новий рівень розвитку українську мову піднесли Тарас Шевченко й Пантелеймон Куліш. Текстові фрагменти мозаїки діяльності та творчості Тараса Григоровича Шевченка складаються в грандіозне полотно українського національного відродження, у центрі якого знаходиться постать Тараса Шевченка, майстерність слова і діяльність якого слугували чинником формування української модерної нації.

Варто згадати далекі події 1840 року, коли у своїх спогадах О. Афанасьєв-Чужбинський писав: «...Появление «Кобзаря» мигом разбудило апатию и вызвало любовь к родному слову...» [16, с. 3-4]. Українські діячі XIX століття доклали багато зусиль для реалізації виниклої природної потреби розширення сфер функціонування української мови, робилися спроби запровадження її в освіту, науку, церкву (Кирило-Мефодіївське товариство 1840-х років, українське національно-культурне відродження кінця 50-х – початку 60-х рр. XIX ст.), що певною мірою спонукало царський уряд Російської імперії вбачати в цьому культурно-гуманітарному процесі політичну загрозу. І як наслідок, багатьма царськими указами заборонялося її використання. Найбільш горезвісні з них – Валувєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року. Ці документи забороняли україномовну освіту, науку, театральні вистави, переклади, публічні виступи та ін.

Знаково, що в цей час, коли вживання української мови обмежувалося державою, і українська мова не могла повноцінно виконувати своїх функцій (насамперед комунікативну – забезпечення спілкування в різних сферах життя), українська мова виконала іншу функцію – консолідаційну: вона не тільки стала об'єднавчим чинником українців у боротьбі за їхні національні права, але й об'єднала поділений між різними імперіями (Російською та Австрійською імперіями) український народ. Українська мова, зокрема і завдячуючи зусиллям і дієвості слова Тараса Шевченка, стала основним націєтворчим чинником і сформувала вагомий традиції інституціонально-політичного розвитку української нації. Ураховуючи різні історіографічні підходи щодо виникнення й еволюції української нації – примордіалістський і модерністський [17, с. 265], варто все ж таки акцентувати увагу на тому, що в історії формування української нації українська мова відіграла особливу роль у XVIII-XIX століттях.

Процес інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії охопив усі держави Європи, і отримав своє інституціональне завершення в рішеннях Віденського конгресу (1814-1815 рр.). З першої чверті XIX століття починається новий етап в історії європейської дипломатії. Для України ж, протягом другої половини XVIII і до 1917 року тривав процес творення «української духовної республіки» – розвитку духовної та політико-правової культури (література, мистецтво, періодика, виникнення науково-просвітницьких та політичних угруповань, партій, товариств, створення національного шкільництва) [18, с. 123-128; 19].

Період визвольних змагань 1917-1921 роки – особливий етап у житті українського соціуму та української державності, процесів націєтворення. Це час, коли Європа бачила, знала й готова була долучити Україну до своєї політико-дипломатичної спільноти. В українському соціумі в період національного піднесення 1917-1920 роки, у період національно-визвольних звершень 1917-1920 рр. в Україні була інституціоналізована власна державна та дипломатична служба [20; 21; 22].

Велику роль у становленні та інституціоналізації державної служби й державно-службових відносин відігравав попередній досвід правового регулювання цих відносин у Російській та Австро-Угорській імперіях. Звістка про падіння царського режиму досягла Києва 13 березня 1917 року. За кілька днів представники найголовніших установ і організацій міста утворили Виконавчий комітет, що мав утримувати порядок і діяти від імені Тимчасового уряду. 17 березня була створена Центральна Рада [20; 23].

В умовах загальнонаціонального піднесення і безпорадності Тимчасового уряду 23 червня Центральна Рада видала I Універсал, який репрезентував Центральну Раду, а з формуванням Генерального секретаріату й канцелярії в усіх секретаріатах; діловодство почало здійснюватися українською мовою з публікацією законодавчих документів паралельно російською, єврейською і польською мовами; упроваджено зразки оформлення розпорядчих документів; затверджено порядок офіційного опублікування і набуття чинності

нормативно-правовими актами; створено Секретаріат генерального писаря; запроваджено посаду розпорядника справами уряду, який з 18 січня 1918 р. став іменуватися Радою народних міністрів. 3 листопада 1917 р. уряд Центральної Ради у своїй декларації «Від Генерального Секретаріату України» ультимативно підпорядкував собі всі державні й адміністративні служби і фактично оголосив себе єдиною і вищою виконавчою владою на теренах колишньої підросійської України. 7 листопада Центральна Рада III Універсалом проголосила створення Української Народної Республіки як федеративної складової частини демократичної республіки Росія. Фактично ж за умов невизнання Центральною Радою нововстановленої влади більшовиків у Петрограді це поклало початок нового етапу в історії України – руху до створення незалежної держави.

22 листопада 1917 року уряд ухвалив законопроект про державні та дипломатичні інституції в УНР. Водночас, згідно з рішенням Генерального секретаріату урядовим службовцям за винятком генеральних секретарів заборонялося «одночасно бути і членами Центральної Ради», а також було визнано «принципально небажаним, щоб генеральні секретарі і служачі Генерального секретаріату займали одночасно посади в інших державних та громадських інституціях, одержуючи платню на обох посадах» [24; 25].

25 листопада 1917 року Центральна Рада ухвалила Закон «Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР», в якому, зокрема, зазначалося, що до часу, поки не буде сформовано Федеративної Російської Республіки і створено її Конституцію, виключне і неподільне право видавати закони для УНР належатиме Центральній Раді. Проте за цим законом залишалися чинними всі попередні закони та постанови, які мали силу на території УНР, також діяли всі державні установи, які були в Україні до 7 листопада. А всі особи, які займали посади на державній службі до 7 листопада, залишалися на своїх місцях. Для підвищення ефективності власної діяльності уряд делегував частину повноважень виділеним з його складу профільним комісіям (Малому секретаріату, Фінансовій комісії, Комісії по охороні ладу тощо). У сформованих у березні 1917 року практично наново міністерствах кожний товариш народного міністра мав власну канцелярію.

Проблему матеріально-технічного забезпечення секретарств уряд намагався розв'язувати централізовано, удаючись іноді й до реквізицій потрібних засобів. Рада народних міністрів у березні 1918 року розпочала підготовку адміністративної реформи, яка передбачала уточнення повноважень міністрів: скасування посади генерального писаря, позбавлення генерального контролера статусу політичної посади, перерозподіл компетенцій між міністерствами торгівлі і промисловості та продовольчих справ.

Правове регулювання діяльності вищого органу виконавчої влади УНР здійснювалося на підставі III та IV Універсалів Центральної Ради (ЦР) та затверджених нею урядових декларацій. Однак ці документи містили багато загального й чітко не визначали принципів формування, структури, юридичного статусу та компетенції українського уряду. Навіть більше того, до останнього дня існування «першої» УНР ЦР не спромоглася прийняти жодного нормативно-правового акта, що чітко окреслював би повноваження та взаємодію між вищою законодавчою – ЦР, і вищою виконавчою – Генеральним секретаріатом (Радою народних міністрів) – владою. Це ускладнювало роботу уряду, призводило до протистояння гілок влади.

Крім того, Центральна Рада не прийняла жодного нормативно-правового документа, який унормував би статус державної служби та державно-службових відносин в Україні протягом 1917-1918 рр. 29 квітня 1918 року була проголошена Українська Держава, яка змінила Українську Народну Республіку. Період Української Держави 1918 року, особливо з позицій державного управління, є маловивченим. Кардинально новим у цій добі було становлення абсолютно протилежної моделі державного управління та моделі дипломатії, яка сформувалася за Центральної Ради (перехід від парламентської до президентської республіки). Главою держави та виконавчої влади був Гетьман Павло Петрович Скоропадський (1873-1945 рр.).

Проект Конституції УНР, що гарячково обговорювався Малою радою 29 квітня 1918 року і не був ніколи офіційно прийнятий, з об'єктивних причин не міг служити такою основою. Під час партійних нарад початку травня 1918 року навіть найсміливіші соціалісти не настоювали на ньому, як, власне, і на продовженні політичного існування Центральної Ради. Вони висловлювалися за розроблення нової конституції, яка б передбачала досить плутану та компромісну структуру влади: президента, обраного Установчою радою; гетьмана як військового керівника; останній мав призначати міністрів, а його самого – обирати Державна рада з представників політичних партій, спілок, союзів торговців і промисловців; верховним органом у державі мали бути Всенародні збори [17].

Проте цей наспіх зліплений документ, який самі автори переглядали кілька разів, лишився мертвонародженим, а адаптовані гетьманом старі закони, не заважаючи справжньому реформаторству, відіграли свою роль у перехідний період. Навряд чи гетьман, перебираючи на себе найвищу державну владу, мав готовий рецепт порятунку країни. Проте він уже бачив, чого не слід робити, і усвідомлював, що його

попередники-соціалісти повністю скомпрометували себе в очах громадськості. Державні та дипломатичні інституціональні зміни 29 квітня 1918 року й відновлення старовинної національної форми правління – гетьманату – на чолі з нащадком гетьманського роду П. Скоропадським стали єдиним шляхом подолання системної суспільної кризи [22; 26].

Проголошення Української Держави 29 квітня 1918 року не викликало спротиву суспільства, за винятком мітингово-анархічних заходів, спровокованих українськими есерами. Навколо гетьмана об'єдналися практично всі політичні рухи, правіші за соціалістів: самостійники, хлібороби-демократи, представники російських політичних партій та союзів, польські громадські сили, впливові ділові кола, а також широкі непартійні маси землевласницького населення. Він користувався також зовнішньою підтримкою та в дипломатичних колах, причому як центральних держав, так і таємних представників Антанти. Такий широкий спектр політичної підтримки, крім безперечного позитиву, ніс велику небезпеку. Адже кожна із цих сил вважала Павла Скоропадського своїм творінням або, за крилатим висловом німецького посла барона Мумма фон Шварценштайна, «лялькою в... руках» [27, с. 142]. Дещо подібне могли б заявити також керівники Протофісу чи Союзу земельних власників. Проте гетьман від першого дня свого правління повів себе настільки гідно й гнучко, що будь-які спроби справа чи зліва диктувати йому напрями внутрішньої та зовнішньої політики ставали марними.

Згадаємо: генерал В. Гренер – головний аранжувальник німецької політики в Україні – хотів, щоби перший кабінет Української Держави складався з представників поміркованих лівих сил. Із цих причин він провів переговори з лідерами соціал-демократів, соціалістів-федералістів та іншими, які навіть настоювали на такому посередництві. І хоча згодом, намагаючись виправдатися хоча би перед собою, активний учасник цих подій С. Єфремов писав у щоденнику про вимушеність переговорів та своє скептичне до них ставлення [28], насправді обидві сторони дуже серйозно обговорювали умови участі соціалістів у новому уряді, розробили кілька політичних проектів, у тому числі й стосовно функцій самого гетьмана – як тимчасового президента, військового керівника тощо [25; 27; 29].

У добу Української Держави 1918 р. було зроблено чимало для державного будівництва. За різними оцінками, було прийнято близько 400 нормативно-правових актів, різних за статусом, для врегулювання нових суспільних відносин. Щодо цього в історії несправедливо забуто прогресивний внесок Української Держави в загальний процес державотворення та створення власної дипломатичної та консульської служби. Стосовно визначення статусу, місця та ролі державної та дипломатичної служби в ті часи потрібно зазначити, що ці питання вирішувалися досить системно та професійно. Був визначений реєстр державних посад, зв'язок службовця з державою, порядок призначення та звільнення, започаткування та ведення службово-посадових реєстрів, а також спеціальний орган, який був відповідальний за організацію та супроводження державної служби в Українській Державі. Варто зауважити, що такого змісту систематизація та впорядкованість інституту державної та дипломатичної служби України відбулась лише в добу гетьманату Павла Скоропадського [27].

Не можна залишити поза увагою питання кадрового забезпечення виконавчих структур. Згідно з розпорядженням Гетьмана, яке викладено в «Грамоті», були звільнені з посад, що є абсолютно логічним, тільки міністри та їх заступники. Усі інші співробітники апаратів міністерств, при їх бажанні, залишалися на своїх робочих місцях. Безумовно, слід зазначити, що Гетьман, Голова Ради Міністрів та міністри намагалися залучати (здебільшого це їм вдалося) професіоналів та спеціалістів зі значним життєвим та управлінським досвідом. Більше того, самі вищі урядовці, на той час становили своєрідну управлінську еліту, приміром: Ф. А. Лизогуб, О. Ф. Рогоза, М. П. Василенко, Б. А. Бутенко, С. В. Завадський, Г. О. Афанасьєв, А. К. Ржепецький та ін.

На виконання рішення Малої Ради Міністрів для впорядкування штатної структури та уніфікації Гетьман Павло Скоропадський 25 червня 1918 року підписав за поданням Ради Міністрів Закон «Про нормальний розпис, утримання службовців в центральних урядових установах цивільних відомств». Усі державні службовці поділялись на класи за посадою і пенсійним забезпеченням. Накази про призначення і звільнення державних службовців усіх класів передавались до Державної канцелярії для ведення службово-посадових реєстрів з подальшим опублікуванням у «Державному віснику». У місцевих офіційних друкованих органах публікувалися призначення на посади до місцевих органів виконавчої влади. Спеціально уповноважений та відповідальний орган [27; 30].

Забезпечення та проведення державної політики з питань державної служби здійснював департамент загальних справ Державної канцелярії (розміщувався по вул. Хрещатик, 38, м. Київ). Напрямами його діяльності було: оформлення та оголошення наказів про призначення на посаду, ведення службово-посадових реєстрів, ведення формулярних списків державних службовців центральних і місцевих державних установ,

ведення реєстру всіх державних органів з обов'язковим розписом компетенції та повноважень, затверджених в їх статутах (положеннях у сучасному трактуванні). Після зречення Павла Скоропадського на українських землях з 14 грудня 1918 року поновлюється Українська Народна Республіка. Її ще називають «другою» УНР.

Верховним органом управління стала Директорія на чолі з Володимиром Винниченком. Період Директорії УНР характеризується значною нестабільністю та втратою контрольованої української території. Що стосується питання розвитку державної служби та державно-службових відносин, то 13 жовтня 1919 року Радою Народних Міністрів був ухвалений «Закон про урочисту обітницю Директорії, міністрів, урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Народній Республіці». На зміну та доповнення попередніх законів було прийнято рішення встановити такі форми урочистої обітниці на вірність Українській Народній Республіці (форми присяги) [31].

18 жовтня 1918 року українська парламентарна репрезентація скликала у Львові збори всіх українських послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, представників політичних партій, духовництва та студентства Галичини та Буковини. Збори обрали Українську Національну Раду як політичного представника українського народу в Австро-Угорщині, її головою (президентом) став Є. Петрушевич. Тоді ж був прийнятий і статут новоствореної Української Національної Ради, який постановив взяти владу в свої руки. 9 листопада на засіданні Української Національної Ради було визначено назву держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Вона охоплювала близько 70 тис. км² території з 6 млн населення (71% українців, 14% поляків, 13% євреїв). Правда, невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття – Чехословаччина. Усе це відбулося зі згоди й санкції Антанти.

Фактично ЗУНР охоплювала лише територію Східної Галичини з населенням 4 млн осіб. У цей самий день Українська Національна Рада сформувала уряд – Державний Секретаріат (або Рада Державних Секретарів), який складався з 14 державних секретарств (міністерств): Міністерства внутрішніх справ (Льонгин Цегельський), Міністерства зовнішніх справ (Василь Панейко), Міністерства фінансів (тимчасово Кость Левицький), Міністерства військових справ (Дмитро Вітовський), Міністерства судових справ (Сидір Голубович), Міністерства торгівлі промислу (Ярослав Литвинович), Міністерства земельних справ (Степан Баран), Міністерства шляхів (Іван Мирон), Міністерства пошт і телеграфу (Олександр Пісецький), Міністерства праці і суспільної опіки (Антін Чернецький), Міністерства суспільного здоров'я (Іван Куровець), Міністерства освіти (мав бути Степан Смаль-Стоцький, тимчасово – О. Барвінський), Міністерства віросповідання (Олександр Барвінський) та Міністерства публічних робіт (Іван Макух). Головою (прем'єр-міністром) було обрано К. Левицького (у грудні його замінив С. Голубович). Крім того, був створений харчовий віділ, прирівняний до секретаріату, який очолив Степан Федак [31].

12 листопада 1918 року була оприлюднена присяга державного секретаря ЗУНР [13]. 16 листопада 1918 року видано «Тимчасовий закон про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки». Відповідно до нього залишалося чинним колишнє, австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям держави. Докладно регламентувалися порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади і управління. Найвищою ж її заслугою, досягненням було об'єднання в січні 1919 року з Українською Народною Республікою в єдину соборну Українську державу. Таким чином, незважаючи на складний та суперечливий етап національного піднесення, а особливо в добу Української Держави 1918 року, був започаткований процес формування та становлення інституту вітчизняної державної та дипломатичної служби в Україні. Незважаючи на складності, керівництво Української Держави визначило, що без врегулювання цих важливих відносин будувати державу вкрай важко. Досвід попередників ніколи не повинен бути призабутий, а ретельно вивчений і впроваджений у практику. Попри всі здобутки і прорахунки Павла Скоропадського як чільного вітчизняного державотворця, ми переконані, що його ім'я навіки залишиться на скрижалях Книги Буття українського народу [22; 32; 33, с. 96-109].

Надзвичайно важливими етапами для України є ХХ століття, а особливо – період державотворення від 1991 року й до сьогодні, коли Україна впевнено шукає своє історичне і політико-міжнародне місце в поліцентричному світі ХХІ століття. Орієнтація на Європу не є чимось новим у зовнішній політиці і дипломатії України. Ідея про те, що Україна, українська нація, є частиною Європи, тобто частиною християнського світу, завжди була важливим елементом української ідентичності. Останні два десятиліття Україна відчайдушно прагне позбутися своєї пострадянської ідентичності, як і асоціацій з нестабільним і небезпечним регіоном. Спроби Києва вирватися з іміджу проблемного регіону та стати частиною європейського і євроатлантичного простору, сьогодні натикаються на все менший опір з боку західних партнерів, мають значну інституціональну підтримку.

Зовнішньополітичний курс України в історичній динаміці, у контексті регіональних геополітичних процесів сучасного світу, свідчить про пошуки Україною нової конфігурації міжінституціональних зв'язків,

нової моделі дипломатії та дипломатичної системи, нового міжнародного образу й іміджу і міждержавних відносин у Європі та світі. Сучасне зовнішньополітичне відомство України, є тією інституцією яка головню забезпечує механізм реалізації європейського та євроатлантичного напрямку зовнішньої політики держави, а її дипломатична служба організована до потреб нового курсу держави в контексті процесу демократизації «третьої хвилі» та особливостей його розвитку в пострадянських державах (дипломатична система України та модель дипломатії України). У 2017-2025 роках, політичним керівництвом України здійснено підготовчі заходи для інституціоналізації нової зовнішньополітичної моделі дипломатичного конструктиву, наразі з 2022 року відбувається процес формування нової зовнішньополітичної стратегії та вибору відповідного дипломатичного інструментарію в контексті нового світового політичного середовища, що глобалізується. У 2026 році буде презентовано оновлену Стратегію зовнішньополітичної діяльності. В умовах воєнного стану Україна успішно реалізує коаліційну дипломатію і протистойть державі-агресорові росії...

Важливим етапом просування та популяризації позитивного іміджу України, утвердженню схвальних образів українців та України слугувало XX і початок XXI століття. Зовнішньополітичні стратегії України початку XXI століття в європейському міжнародно-політичному регіоні, формування й реалізація адекватної зовнішньої культурної політики та євроінтеграційного курсу потребують визначення інституціональних основ, основних параметрів цього регіону та місця в ньому України, зокрема в культурно-гуманітарному, науковому та освітньому просторі [18, с. 243-245].

Публічна і культурна дипломатія є дієвими формами міжнародних відносин і ефективним засобом просування у світовому та європейському публічному просторі позитивного іміджу держави за кордоном. Саме на початку XXI століття вона поповнила інструментарій дипломатії (інструменти дипломатії) і стала результативно впроваджуватися на практиці провідними державами світу по формуванню позитивного міжнародного іміджу держави [19].

Український інститут (з 2018 року) та культурно-інформаційні центри є стрижневими інституціональними елементами зовнішньої культурної політики України. Усі заходи, проведені цими інституціями, в остаточному підсумку повинні працювати на формування і просування сприятливого зовнішньополітичного іміджу держави, що представляється ними, на підвищення його міжнародного престижу та дипломатичного іміджу України, образу України як європейської держави.

Усе вищевикладене переконує нас у тому, що ті традиції, які склалися віками, зберігають свою силу та привабливість і в наш час, формуючи позитивні образи українців та України в європейській суспільно-політичній думці та політико-дипломатичному просторі. Але одночасно і ставить проблеми, які потребують нагального вирішення: багато архівних матеріалів як в Україні, так і за рубежом чекають на своїх дослідників саме з питань вивчення архівів діаспори, європейської та української дипломатичної спадщини та подолання ментальних кордонів і стереотипів щодо образів українців та України, а також узагальнення їх історичних коренів та результатів компаративного аналізу.

Спираючись на стратифікаційні ретроспективні порівняння маємо можливість констатувати, що у період XVI-XIX століть, і в Західній, і в Східно-Центральній Європі дипломатичні засоби застосовувалися як правило одні й ті ж, у всякому разі подібні, хоча, звичайно, існували і розбіжності, обумовлені особливостями історичного розвитку держав, національними звичаями і характером міжнародних відносин західноєвропейського і східно-центральноевропейського регіонів. Дипломатична практика, норми протоколу і етикету, церемоніал та посольський звичай не залишалися незмінними та стійкими, вони постійно оновлювалися, сприятливо реагуючи на зміни в міжнародному житті Європи і на особливості розвитку суспільства. Протягом XVI-XVIII століть йшов процес неохитної інституціоналізації посольського звичаю, дипломатичної практики, дипломатичного протоколу та церемоніалу. Українська дипломатія та елементи дипломатичного протоколу (посольства, дипломатичне листування, дипломатичний церемоніал) активно застосовувалися в XVI-XVIII століттях і свідчили про Україну, як європейську державу, яка активно боролась за свою незалежність, за своє місце в сім'ї європейських народів.

Формування загальноукраїнської ідентичності є визначальним чинником економічного поступу держави, становлення власної соціокультурної, міжкультурно-комунікаційної та цивілізаційної окремішності держави та її сучасної парадигми розвитку суспільства. Протягом своєї історії Україна була місцем зустрічі, перетину та взаємовпливу множини культурно-цивілізаційних, геостратегічних і геополітичних впливів, що визначили наявний амбівалентний стан ідентичності більшості її громадян та цілу низку етнополітичних проблем сьогодення. Проте вже зараз у країні є певний мінімум національного консенсусу, що уможливорює її поступ як відносно стабільної та демократичної спільноти. У державі на сьогодні створена належна політико-правова

база, що відповідає потребам розвитку багатоетнічного суспільства та міжнародно-правовим стандартам у сфері захисту прав національних меншин [34].

Ціннісно-смысловим підґрунтям процесу націєтворення та формування сучасної парадигми розвитку суспільства має стати консолідація та конституювання громадян України як представників політичної нації, що уможлиблюється становленням і розвитком громадянських форм організації суспільно-політичного життя. В етнополітичній сфері державна ідеологія має виходити з положення про необхідність сприяння збереженню та розвитку етнічних культур і титульного державотворчого етносу, й інших етносів, які мешкають на території України [35, с. 78-90; 36, с. 12-17; 37, с. 24-53].

У контексті аналізу розвитку сучасного суспільства автор продовжує попередні свої дослідження теорії, історії та практики європейського та українського державотворення, дипломатичного та державного протоколу, церемоніалу і етикету міжнародної ввічливості як в історичній ретроспективі, так і в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття та трансформації дипломатичних систем держав світу [1, с. 32-37; 8, с. 268-274].

Знання основних правил спілкування між державами (міждержавної комунікації) і народами (міжкультурної комунікації) забезпечує взаємовідносини між ними, що є необхідною константою для вирішення різноманітних найскладніших проблем у сучасному глобалізованому світі, для налагодження ефективних інформаційно-комунікативних зв'язків у сучасному суспільстві. На сьогодні актуальною проблемою і важливою складовою етапу інституціоналізації міжнародного співробітництва в сучасному суспільстві і міждержавних відносинах, є розвиток практичної дипломатії, моделей дипломатії та дипломатичних систем держав, зокрема організація державного і дипломатичного протоколу, церемоніалу та міжкультурної комунікації.

Незважаючи на зміни, що відбуваються у світовому співтоваристві, стабільними залишаються форми, методи та інструменти дипломатичної роботи, серед них – дипломатичний протокол. Його нормативно-правові акти, правові норми та правила етикету міжнародної ввічливості застосовуються державами, міжнародними міжурядовими організаціями, учасниками міжнародних конференцій, а також правоохоронними органами іноземних держав [38, с. 66-79].

У дипломатичній практиці неприпустиме порушення норм дипломатичного протоколу та церемоніалу [39]. В умовах сьогодення актуалізувалося питання особливої мови дипломатичного протоколу (знакової, семантичної, семіотичної), що чітко окреслюється необхідністю нормативного та прецедентного дотримання правил і норм дипломатичного етикету як складової частини протоколу [40; 41, с. 37-41]. Компаративний аналіз взаємозв'язків між протоколом, етикетом та міжнародною ввічливістю, і необхідності дотримання етикету в дипломатичних відносинах – є одним із напрямів досліджень науковців. У міжнародних дипломатичних контактах і міждержавних відносинах особливе місце приділяється протоколу, церемоніалу та етикету [42].

Протокол (державний протокол і дипломатичний протокол) регулює міжнародні відносини і є обов'язковою складовою сучасної дипломатичної системи держави. Державний протокол і дипломатичний протокол ґрунтуються на принципах міжнародної ввічливості та здійснюються за допомогою етикету, етикету міжнародної ввічливості. Мета міжнародної ввічливості, концепту «міжнародна ввічливість» – установити шанобливі, вельмишановні і взаємоповажні стосунки між двома чи більше особами чи державами [43; 44].

Не викликає сумнівів важливість дотримання дипломатичного етикету. Практична аргументація та обґрунтування: по-перше, існуючі протокольні критерії є результатом довготривалих процесів співробітництва, що протікали в різних соціальних сферах між різними категоріями суспільства; по-друге, багато протокольних та етикетних норм ідентичні в різних державах; по-третє, дотримання протокольних норм не є категоричною вимогою. Вони варіюються залежно від місця, часу, обставин, традицій та соціокультурних умов [45].

Необхідно акцентувати увагу, що однією із характеристик державного і дипломатичного протоколу є обов'язкове врахування традицій, культури, звичаїв і національних особливостей держав. Етикет (етикет міжнародної ввічливості) – це правила поведінки учасників міжнародних контактів. Ці норми ґрунтуються на морально-етичних засадах. Етикетні норми не мають юридичної сили, але є безумовно обов'язковими у відносинах. Порушення правил дипломатичного етикету може призвести до дій у відповідь не тільки з боку держави, щодо якої їх було допущено, а й від третіх держав, що відзначають недипломатичний характер дій держави, яка порушила дипломатичний етикет [46; 47].

Будь-яка держава, як в історичному минулому, так і в умовах сучасного суспільства, має національні власні звичаї та традиції, що складаються під впливом умов життя народу та процесів націєтворення. Сьогодні у світі для встановлення політичних, економічних, соціокультурних, культурних і навіть сімейних контактів необхідно дотримуватись протокольних та етикетних норм. Протокол означає люксорне (розкішне) проведення дипломатичного прийняття, урочистого прийому, святкової презентації чи ювілейного заходу. Протокол є

невід'ємною частиною соціальної комунікації та міждержавних відносин. Протокол включає ті норми, яких необхідно дотримуватися всім представникам, дипломатам і політикам різних держав. Кожна держава, залежно від своїх звичаїв, традицій і політико-соціальних, етноконфесійних і культурних умов, має право внести до протокольних норм відповідні зміни (національні особливості дипломатичного протоколу та етикету міжнародної ввічливості) [48, с. 546-554].

Сьогодні у світі величезного значення набувають міжнародні контакти й міждержавні відносини. Офіційні делегації відвідують іноземні держави щодо переговорів у дипломатичній, соціальній, економічній, гуманітарній та інших сферах. Міжнародні контакти регулюються міжнародними конвенціями, договорами та іншими нормами, які мають обов'язкову юридичну силу і без яких здійснення контактів неможливе. Головна роль регулювання відносин відводиться протоколу, який базується на принципах міжнародної ввічливості та реалізується в різних формах, однією з яких є етикет [49].

Дотримуватись протокольних норм – зовсім не означає нехтувати національними та релігійними традиціями; насправді це означає, що всі повинні діяти за чіткими принципами, що виражають ідентичність інституції [50].

Складовою частиною протоколу є етикет (концепт «етикет міжнародної ввічливості»). Протокольні норми здійснюються з допомогою етикету, правил поведінки учасників міжнародних контактів. Ці норми базуються на морально-етичних засадах. Етикетні норми не мають юридичної сили, але дотримання їх безумовно є обов'язковою умовою в міжнародних відносинах і дипломатії [51].

На сьогодні, за умов досягнення науково-технічного прогресу та інституціонального розвитку сучасного суспільства, соціуму, прискорюються темпи дипломатичного життя, що, природно, неминуче позначається на загальних тенденціях до раціоналізації та демократизації протоколу, і навіть спрощення деяких церемоніальних елементів, відмови від їх зайвої урочистості. Ці інституціональні зміни є результатом необхідності економії часу керівництва держав, дбайливим ставленням до витрачання коштів. Але неминучі зміни в протоколі з часом не повинні торкатися його основних норм, які пов'язані спочатку з принципами суверенітету, паритетності та взаємоповаги держав, невтручання у внутрішні справи одна одної та рівності на міжнародній арені та ін. [52, с. 30-33].

Теоретико-методологічні аспекти дослідження державного і дипломатичного протоколу, церемоніалу та етикету міжнародної ввічливості полягають у формулюванні дефініцій, категорій і понять (категорійно-понятійний апарату). Одна із пріоритетних складових частин і змістового концепту протоколу (державного протоколу і дипломатичного протоколу) – урахування та дотримання норм, традицій, культури, звичаїв і національних особливостей держав, їх відповідність дипломатичній системі та системі державних і дипломатичних органів держави.

Дипломатичний етикет – це правила поведінки дипломатів та інших офіційних осіб під час різних дипломатичних заходів та взаємодії. Більшість етикетних норм є узагальненими і співпадають у дипломатичному, діловому, світському та інших видах етикету. З огляду на важливість дефініцій «державний протокол», «дипломатичний протокол» і «етикет», фахівці у сфері міжнародних відносин повинні досконало знати всі тонкощі протоколу, церемоніалу та етикету [53, р. 6-7].

У результаті професійного навчання – спудей, здобувачі вищої освіти, слухачі, здобувачі, аспіранти, докторанти, державні службовці, дипломатичні працівники – мають опанувати такі професійні компетентності, зокрема як: характеризувати методи та засоби дипломатичної комунікації; характеризувати основні види документів і дипломатичного листування; описувати специфіку протокольної практики двосторонньої та багатосторонньої дипломатії (міжнародних організацій, міжнародних нарад, конференцій, самітів тощо); характеризувати основні правила і норми дипломатичного етикету як складових іміджу сучасного дипломата, офіційної особи; складати підсумкові документи за результатами проведення дипломатичних бесід; моделювати схеми проведення різного роду представницьких і протокольно-організаційних заходів; розробляти програми візитів; моделювати схеми розміщення під час нарад, переговорів, самітів, конференцій, дипломатичного прийняття та урочистих прийомів, зокрема – у транспортних засобах; використовувати отримані знання під час майбутньої роботи за фахом у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії [54, с. 112-114; 55, с. 174-178].

Професійна діяльність і професійне поле для працевлаштування фахівців у сфері міжнародних відносин у сучасному суспільстві досить широке і різноаспектне: система органів дипломатичної служби (Міністерство закордонних справ України, представництва Міністерства закордонних справ України на території України, закордонні дипломатичні установи України), дипломатичні представництва іноземних держав, державна служба, Офіс Президента України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, бізнес-структури, інституції

міжнародного туризму, міжнародні департаменти міністерств і відомств, місцевих органів самоврядування, провідних фірм, засоби масової інформації, інституції закладів вищої освіти (ЗВО), які функціонально реалізують освітньо-наукові завдання у сфері міжнародного співробітництва і міжнародних зв'язків. тощо. Саме в цих організаціях, установах, інституціях їм і знадобляться знання дипломатичного протоколу та етикету міжнародної ввічливості на професійному рівні. Функції держави, пов'язані зі здійсненням зовнішньополітичної діяльності та практичної дипломатичної роботи, реалізуються з використанням інструментарію дипломатичного протоколу та етикету міжнародної ввічливості [56, р. 106-115; 57].

Сучасне суспільство у пошуках моделі соціальної парадигми постійно задіює для свого інституціонального розвитку нові види і форми дипломатії, переговорів і міжкультурної комунікації [46; 58]. В умовах сьогодення та поліцентричного світоустрою, у діяльності закладів вищої освіти (ЗВО), у процесі інтернаціоналізації сучасної освіти, ефективно використовуються – освітня дипломатія і наукова дипломатія, іміджева і презентаційна дипломатія в публічному просторі інституціональної та публічної історії [59, с. 114-119; 60; 61; 62, с. 33-38; 63].

Інноваційні підходи в реалізації Стратегій закладів вищої освіти на довгострокову перспективу передбачають привернення уваги до соціально-гуманітарних проблем освітніх екосистем і пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу та культурно-просвітницької діяльності ЗВО. Освітня дипломатія і наукова дипломатія освітніх інституцій на сьогодні відіграють важливу роль в просуванні позитивного іміджу ЗВО як в Україні, так і за кордоном [64; 65, с. 34-38; 66; 67; 68; 69].

Дипломатичне середовище ХХІ століття ефективно адаптується до нових викликів і загроз у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії поліцентричного світоустрою сьогодення. Важливим фактором у цих соціально-гуманітарних процесах відіграють діаспори світу й світове українство [70, с. 851-862; 71, с. 99-106; 72, с. 51-65; 73; 74].

Отже, політика ідентичності, національного самоствердження України має ґрунтуватися на визнанні непорушності державного суверенітету і територіальної цілісності, налагодженні паритетних, партнерських відносин з іншими державами світу, що передбачає відстоювання та повноцінне представництво на міжнародній арені органами державної влади інтересів усіх українських громадян.

Державна влада буде легітимним гарантом забезпечення стабільності загальнонаціонального суспільно-політичного життя, соціуму, дотримання прав і свобод громадян України, повноправним виразником їхніх інтересів. Міжкультурна комунікація і національна політика ідентичності є одним із важливих факторів формування та трансформації сучасної дипломатичної системи та моделі дипломатії України.

Досягнення міжкультурного розуміння і, як результат, виникнення ефективної міжкультурної комунікації, є ідеальною моделлю, до якої повинна прагнути людина у своєму бажанні якнайкраще і ефективніше адаптуватися до навколишнього світу. Міжкультурна комунікація – це необхідний елемент будь-якої міжкультурної взаємодії. Уся історія людства – це діалог, який є умовою взаєморозуміння людей. Взаємодія культур, їх діалог – це основа для розвитку міжнаціональних, міжкультурних, міжетнічних стосунків.

Теоретичні й практичні аспекти проблеми міжкультурної комунікації потребують детальнішого вивчення, а перспективами подальших досліджень може бути філософський контекст і політико-дипломатичний аналіз міжкультурної комунікації в умовах глобалізації як процес взаємодії між індивідуумами та соціумами. Тільки така взаємодія «свого та чужого/іншого» під час творення історії розриває межі запозичення й сягає рівня суголосся, діалогу культур і є важливою умовою подолання криз ідентичності й становлення її нової якості. Із творенням власних зразків ідентичності суспільства в державно-правовому, національному, моральному аспектах були пов'язані, наприклад, наміри діячів Просвітництва та Французької революції.

Процес формування не лише світового, але і європейського співтовариства й досі інституціонально й регіонально продовжується. Те, що ми називаємо нині європейською спільнотою, колом європейської цивілізації, є лише ядром, прототипом майбутнього консорціуму народів. І входження до цього кола можливе лише за тим принципом, за яким ця спільнота створювалася, – тобто завдяки виробленню власних зразків ідентичності на підвалинах, про які йшлося вище.

Тільки вибудувавши щодо європейських культур власну українську модель ідентичності, можна отримати єдино реальне підґрунтя, аби влитися в європейське культурно-політичне коло та європейський соціум. Цілоком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про інституціональну історію, традиції та практичний досвід українського державотворення, етапи становлення й розвитку дипломатії України ХХ-ХХІ століть: від історичних витоків інституціональної історії до сучасної оновленої парадигми розвитку суспільства. 2026 рік має стати знаковим у трансформації політико-дипломатичної системи координат світу і центрів сили...

Перспективи подальших досліджень соціально-гуманітарних трансформацій в умовах поліцентричного світоустрою нададуть можливість створити цілісну системну картину інституціонального, соціокультурного й політико-дипломатичного розвитку українських традицій та національних особливостей унікального європейського явища – українського ідентифікаційного пошуку, українського культурного колу щодо самоутвердження, як інституціонального кластеру політики, дипломатії і культури Європи в історичній ретроспективі та перспективі (футурологія міжнародних відносин).

1. Ціватий В. Г. Дипломатичний інструментарій, норми протоколу та етикету міжнародної ввічливості провідних держав Європи та України доби раннього Модерного часу: інституціональний і комунікативний аспекти. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей* / За ред. С. С. Русакова. – Вінниця-Київ, 2022. Вип. 44. С. 32-37.
2. A Study of Diplomatic Protocol and Etiquette. From Theory to Practice. Editors Jiali Zhou, Guobin Zhang. World Affairs Publishing House 2019. Foreign Language Teaching and Research Publishing Co., Ltd 2022. 274p.
3. Ціватий В.Г. Концепт «Україна», українські землі та українське суспільство в добу раннього Модерного часу (XVI-XVIII століття): дипломатія, політика, культура, ментальність (міжнародно-політичний, інституціональний і соціокультурний дискурси трансформаційних епох). *Україна та світ: виміри сьогодення: кол. монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 148-164.
4. Шехавцова С. Міжкультурна комунікація в освіті як імператив демократичного розвитку суспільства. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: збірник наукових статей*. Вип. 17 (2). Слов'янськ, 2022. С. 174-184.
5. Fukuyama Francis. The End of History and the Last Man. Publisher: Free Press; Reissue edition, 2006. 464 p.
6. Нагорна Л. Війни ідентичностей – сценарії і ризики. *Політичний менеджмент*. Науковий журнал. 2007. № 2 (23). С. 47-54.
7. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
8. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К., 2000. Вип. 4. С. 268-274.
9. Eastern Europe. Regional Studies: Monograph / V. Teosa, M. Matsaberidze, V. Tsivatyi. – Chişinău: USM: TSU, 2017. 355 p.
10. Демчук Стефанія. Від бобра до фазана: іжа західноєвропейського Середньовіччя. Київ: izhak, 2021. 320 с.
11. Кальер Ф., де. О способах ведения переговоров с государями: Переклад першого французького видання 1716 р. М.: Б.в., 2000. 208 с.
12. Яковенко Н.М. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. К.: Laurus, 2012. 472с. (Серія «Золоті ворота»; вип. 2).
13. Шевчук В. О. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII ст.: У 2-х книгах. К.: Грамота, 2007. Книга 1. 720 с.
14. Чухліб Т. В. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2009. 3-тє вид. 616 с.
15. Ціватий В. Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991-2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи: колективна монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. Розділ 3 (3.2). С. 73-88.
16. Чужбинський А. Воспоминания о Т.Г. Шевченке. СПб., 1861. 206с.
17. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Монографія. К.: Либідь, 1999. 352 с.
18. Ціватий В.Г. Державний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості США: новачинність, традиційність, національна модель. *США: політика, суспільство, культура – 2025. Збірник наукових праць на пошану пам'яті проф. Б. М. Гончара*. За ред. проф. Н. Городної. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. С. 123-128.
19. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: монографія / За ред. А. І. Кудряченка. К.: «Фенікс», 2014. 444с.
20. Капельюшній В.П., Коваль О.Ф. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917-1921 років: Історіографічний нарис: Монографія. К., 2018. 480 с.
21. Слабченко Є. Дипломатична історія України. Упоряд. Ірина Матяш. К., 2016. 496 с.
22. Shekalenko L. D. Foreign policy of Ukraine. Ed. by Tsivatyi V. G. Monograph. K.: LAT&K, 2016. 294 p.
23. Сергійчук В. І. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. Львів, 2002. 496 с.
24. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). *Інститут рукопису (ІР)*. Фонд. 226, №5, арк. 8-10.
25. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Фонд. 1115, оп. 1, спр. 1, арк. 112.
26. Папакін Г. В. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: Історико-архівні нариси. К.: Держ. ком. архівів, 2003. 300 с.
27. Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. К.: Крок, 2019. 626 с.
28. Сфремов С. Щоденники: 1923-1929. К.: Рада, 1997. 848 с.
29. Дорошенко Д. І. Історія України: 1917-1923; у 2 т. Т. 2. Українська гетьманська держава 1918 р. Ужгород, 1930. 424 с.
30. Млиновецький П. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917-1918. Львів, 1994. 336с.
31. Стрельський Г. В. Українська дипломатія національно-державного відродження 1917-1920 рр. в особах / Ред.: Л.С. Тупчієнко, В. Г. Ціватий. К., 2000. 66 с.
32. Калакура Я. С., Рафальський О.О., Юрій М.Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Монографія. К., 2017. 560 с.
33. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. К.: НДІН, 2008. 128 с.
34. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: (Виступи, промови, інтерв'ю, статті). К.: Преса України, 2001. 370 с.
35. Воропаєва Т.С. Трансформація національної ідентичності громадян України у 1991-2021 роках. *European Science. Prospective global scientific trends: Education, Physical education and sports, Philosophy, Philology, Jurisprudence. Monographic. Series «European Science»*, 2022. Book 11. Part 2. P. 78-90.
36. Воропаєва Т.С. Трансформація національної ідентичності громадян України (1991-2001 рр.). *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка, «Серія Українознавство»*. Вип. 6. К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. С. 12-17.
37. Сергійчук В., Піскун В., Воропаєва Т. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти. *Фундаментальні орієнтири науки*. К., 2005. С. 24-53.
38. Петор Р. К. Дипломатичний протокол як інструмент багатосторонньої дипломатії. *Міжнародні відносини: науковий журнал. Серія «Політичні науки»*. 2015. № 09. С. 66-79.
39. Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics. Second Edition Corneliu Bjola and Markus Kornprobst. First edition published by Routledge 2013. Second edition published 2018. 305 p.
40. Гуменюк Б. І. Дипломатична служба: правове регулювання: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2007. 224 с.
41. Ціватий В. Г. Теорія, історія і практика венеціанської дипломатії раннього Модерного часу: модель, інституціоналізація, міжнародні актори. *International scientific conference «Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization»: conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy)*. Riga, Latvia: Publishing House “Baltija Publishing”, 2022. С. 37–41.
42. Тимошенко Н. Л. Ділова культура дипломата. Київ: Знання, 2016. 200 с.
43. Науменко Г. А. Его величество протокол. Киев: Справи сімейні, 2007. 200 с.
44. Українська призма: Зовнішня політика 2025. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2025. 326 с.
45. Хандогій В.Д. Дипломатичні сюжети. Невигадані історії кар'єрного дипломата. Книга перша. Київ: Саміт-книга, 2017. 608 с.; Книга друга. Київ: Саміт-книга, 2025. 620 с.
46. Україна дипломатична: науковий щорічник / І.В. Хоменська. Київ, 2025. Випуск XXVI (26). 484 с.

47. Слипченко А. С. Дипломатическая кухня. Київ: ГДП, 2020. 2-е вид. 490 с.
48. Майдан І. Г. Як я був першим послом незалежної України в Ірані. *Україна дипломатична: науковий щорічник*. 2015. Вип. 16. С. 546-554.
49. Modern Diplomacy in Practice. Written and Edited by Robert Hutchings, Jeremi Suri. Springer Nature Switzerland AG, 2020. 260 p.
50. Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості / І. Б. Матяш (відп. ред.). – К.: ІБЦ Планета; ГДП, 2016. 428 с.
51. Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Посольство і консульство. Організація і форми роботи / О.П. Сагайдак, П.Д. Сардачук. Київ: Знання, 2014. 320с.
52. Кочубей Ю. М. Імідж дипломата – імідж країни. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2001. Вип. 5. С. 30-33.
53. Knight J. Internationalization: A Decade of Changes and Challenges. *International Higher Education*. 2008. N 50. P. 6–7.
54. Ціватий В. Г. Навчання державних службовців: особливості формування професійних компетентностей із міжкультурної комунікації та діаспорології (інституціональний дискурс). *Освітньо-професійна програма за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»: відповідь на виклики сьогодення: збірник наукових статей*. Київ: НАДУ, 2021. С. 112-114.
55. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософо-соціологічному аспекті. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Педагогіка*. К.: Персонал. 2008. № 3. С. 174-178.
56. Podriez Yuliia, Olitskiy Viacheslav, Tsivatyi Viacheslav. Transnistrian Conflict: International Institutional Realities and Prospects of Settlement (view from Ukraine). *Războiul de pe Nistru din 1992: 30 de ani după*. Chișinău: Pontos, 2022. T. I. P. 106-115.
57. Fukuyama F. Identity: The demand for dignity and the politics of resentment. Farrar: Straus and Giroux, 2018. 183 p.
58. Соціально-гуманітарна сфера України в сучасних дискурсах: монографія; за заг. ред. проф. О. Ю. Панфілова. Харків: ХІФ КНТЕУ, 2019. 284 с.
59. Подрез Ю.В. Ринкова трансформація малого промислового підприємництва в українських етнічних анклавах Росії у кінці XIX-на початку XX ст. *Науковий вісник дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24 (1). Серія «Історичні науки». С. 114–119.
60. Патриляк І. К. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960. Київ: АДЕФ-Україна, 2020. 776 с.
61. Сучасне суспільство: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. 356 с.
62. Ціватий В. Г. Ціватий В. Г. Концепт «кібердипломатія» і міжнародні переговори в умовах цифрового суспільства XXI століття: практико орієнтований, протокольно-етикетний та інституціональний дискурси. *Кібердипломатія: збірник наукових праць / за заг. ред. чл.-кор. НАН України, докт. техн. наук, проф. О. Г. Корченка; упорядники: І.Г. Верховцева, О.В. Гайдук*. Київ: Дипломатична академія імені Геннадія Удовенка; Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, 2025. С. 33-38.
63. Гуржій О., Ресент О. У лабіринтах української дипломатії. Від князівської доби до початку XX століття. Київ: Арій, 2024. 352 с.
64. Гуржій О., Ресент О. У лабіринтах української дипломатії. Від князівської доби до початку XX століття. Київ: Арій, 2024. 352 с.
65. Ціватий В. Г. Кулінарна дипломатія та застільно-столовий етикет міжнародної ввічливості як дієвий інструмент міжособистісної та ділової комунікації: інституціональний і національний дискурси. Гуманітарний корпус: збірник наукових праць. Київ: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2025. Випуск 57. С. 34-38.
66. Гай-Нижник П. Сенсові ідеологеми В. Путіна: нарративи ціннісних маніпуляцій та casus belli геополітики і геостратегії РФ. Монографія. Київ: Саміт-книга, 2025. 440 с.
67. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російський вузол: розв'язати чи розрубити (війна і перспективи розпаду РФ). Київ: Саміт-книга, 2025. 176 с., іл.
68. Дорошко М. С. Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст.: Причини і наслідки. 3-тє вид. 2024. 192 с.
69. Дорошко М. С. Тернистий шлях України від колонії «європейського» типу до суб'єкта міжнародних відносин. Київ: Ніка-Центр, 2025. 200 с.
70. Ціватий В. Г. Стратегічне планування та інституціональний розвиток моделей дипломатії XXI століття. *Україна дипломатична: науковий щорічник*. 2024. Київ, 2024. Вип. XXV (25). С. 851-862.
71. Ціватий В. Г. Дипломат і кризова дипломатія в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин: теоретико-методологічний і практико-орієнтований дискурси. *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2024. С. 99–106.
72. Ціватий В. Г. Кроскультуральність, інституціональні витоки та особливості формування моделі дипломатії Грецької Республіки: глобалізаційний і міжнародно-політичний аспекти. *Глобальний світ: виклики сьогодення: кол. монографія*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 51-65.
73. Ціватий В. Г. Дипломатичний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості. Київ, 2025. 396 с.
74. Гуменюк Б. І., Мартинюк А.Ю. Футурологія міжнародних відносин. Київ: «Українські пропелі», 2025. 376 с.

УДК 342.9(477):342.7

Mariya Havryltsiv
PhD (Law), Associate Professor
ORCID: 0000-0002-6735-7181
Educational and Research Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University

4.5. Administrative and Legal Instruments and Procedures for Ensuring Environmental Security of Ukraine in the Context of European Integration

The administrative and legal instruments and procedures for ensuring the environmental safety of Ukraine in the context of European integration were studied. The regulatory and legal framework regulating permitting, registration, control, evaluation and information procedures in the field of environmental protection, as well as the mechanisms for public participation provided for by the Aarhus Convention, were analyzed. Problems of law enforcement were identified, in particular, fragmentation of legislation, conflicts of norms, increased bureaucracy, long terms of case consideration, lack of integrated digital systems and limited transparency of processes, which reduces the efficiency of environmental management and creates risks of corruption practices. The role of strategic environmental assessment (SEA) and environmental impact assessment (EIA) as key procedures that allow preventing environmental risks at the early stages of planning activities and implementing state programs is analyzed. The importance of administrative procedures in ensuring the legality, predictability and fairness of decision-making, as well as in the formation of democratic mechanisms for controlling the activities of government bodies, is investigated. The need to harmonize Ukrainian procedures with European standards was identified, in particular regarding integrated permits, monitoring methods and digitalization of environmental data, and the use of the principles of "green economy" and climate neutrality. A set of measures aimed at updating and harmonizing legislation, creating open electronic registers, increasing the institutional capacity of control bodies, ensuring real public participation, and implementing EU best